

ახალი ლექსიკონი ჯავახუშვილის

გავიხსენებ მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისს. ერთი ცივი ზამთრის დილას, როდესაც მხოლოდ რწმენით საქმის შეჭიდებულ ადამიანს შეეძლო იმ ოთახში და სკამზე ჯდომა, წყალი რომ იყინებოდა ჭიქაში, მატარებლით დვირამდე მოსული პროფესორები (დვირს აქეთ დენი გაითიშა და ვეღარ წამოვიდა) თოვლში ფეხით რომ ამოვიდნენ ახალციხეში, მოვიდნენ უნივერსიტეტში და ასევე გაყინულ აუდიტორიაში შევიდნენ ლექციაზე, სადაც მოთმინებით იცდიდნენ სტუდენტები.

მატარებელს ბორჯომიდან ერთი ახოვანი კაცი გამოჰყოლოდა. ხალხი მაინცა და მაინც ბევრი არ ყოფილა ვაგონში (არც ვაგონი თებოდა) და ერთი სულის ადამიანებს ადვილად გაუცვნიათ ერთმანეთი. ეს გახლდათ ბატონი გიორგი ზედგინიძე. მე მას მისი წიგნებიდან ვიცნობდი. შეხვედრილი არ ვიყავი. ვერც დღეს დავიტრახებთ მესხეთის თემაზე შექმნილი ლიტერატურით და ვერც მესხი თუ ჯავახი მწერლების სიმრავლით მოვიწონებთ თავს. განსაკუთრებით გვიყვარდა ჩემს ბავშობასა და ახალგაზრდობაში მშობლიურ კუთხეზე შექმნილი ლიტერატურა. ამიტომაც ძია გიორგი (როგორც შემდეგ ვეძახდი ხოლმე) განსაკუთრებული მწერალი და ადამიანი იყო ჩვენთვის.

აი, ეს კაცი მესტუმრა უნივერსიტეტში. როდესაც გავიგე, ვინც იყო, ავწრიალდი, ვერაფერს ვახერხებდი. დენი არ იყო, რომ ჩაი მაინც შემთავაზებინა. შემეტყო უხერხულობა და თვითონვე დამამშვიდა, მითხრა: „ისეთ საქმეს იწყებთ ახალციხეში, ღირს მისთვის ბევრი რამის დათმობა. უნივერსიტეტი მესხეთში ნატვრის ახდენაა“.

ასე დაიწყო ჩვენი მეგობრობა. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალის გარშემო იკრიბებოდა შემოქმედებითი ინტელიგენცია. თბილისიდან პერიფერიაში გადმოინაცვლა ისეთმა ურთიერთობებმა, უმაღლეს დაწესებულებას რომ ახლავს. გაჩნდა

ლიტერატურული ხუთშაბათები, გაზეთი, ახალციხეში დაიბეჭდა რამდენიმე პატარა წიგნაკი, რაც ცენზურისა და აუცილებელი ოფიციალურობის გარეშე ხდებოდა და დიდ ბედნიერებად ითვლებოდა. თანდათან იწყებოდა რევოლუციამდელი (1917 წლის რევოლუციის ვგულისხმობ) გაწყვეტილი რეალობის გამოთვლება, რაც ხსოვნის და გადმოცემების სახით იყო ჩვენამდე მოსული. ბატონ გიორგის ჰქონდა საოცარი, გადამდები ენთუზიაზმი, დიდი გამოცდილება, სამშობლოს და თავისი მხარის ისეთი სიყვარული, რომ შეუძლებელი გახლდათ თავისი გავლენის სფეროში არ მოექცეო.

მისი ფიქრი დასტრიალებდა მშობლიურ ჯავახეთს, მისი ყოფის, ეთნოგრაფიის, დიალექტის შესწავლასა და მხატვრულ ასახვას.

აი, მაშინ მოიტანა უნივერსიტეტში გიორგი ზედგინიძემ თავისი ჩაწერილი დიალექტური მასალა. შევთანხმდით, რომ გადავბეჭდავდით საბეჭდ მანქანაზე და მოვამზადებდით გამოსაცემად. სამწუხაროდ, დიდხანს გაგრძელდა ეს პროცესი. ბატონი გიორგი თვითონ ვერ მოესწრო თავისი შრომის წიგნად გამოსვლას. ეს საქმე მისმა ვაჟმა, ვლადიმერ ზედგინიძემ მიიყვანა ბოლომდე.

2014 წელს გამოვიდა გ. ზედგინიძის „ჯავახური ლექსიკონი“, რომლის რედაქტორიც არის ვლადიმერ ზედგინიძე, ხოლო რეცენზენტები - პროფესორი სერგო მელიქიძე, ფილოლოგიის დოქტორი მარინა ოსაძე. 1990 წელს დაწერილ წინათქმაში ავტორი გვამცნობს, რომ სალექსიკონო მასალა უგროვებია მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან მოყოლებული, გამოუყენებია გრიგოლ ბერიძის „ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა“, რუდუნებით უშრომია. ბოლოს იმით დაიმედებულა, რომ „ცოტას ქონებას მეტის ქონება სჯობს“, შთამომავლობას უტოვებს აწ უკვე ჯავახურ დიალექტზე მოსაუბრეც რომ საძებარია, შესანიშნავ წიგნს. ჩვენ წინაშეა მდიდარი, ერთ დროს ვრცელ ტერიტორიაზე გავრცელებული დიალექტი, რომლის ნარჩენებსღა თუ გადავეყრებით სოფელ-სოფელ სიარულით.

ნიშანდობლივია ავტორის ერთი განცხადება: „გვონებ ჩემ მიერ მოტანილ საილუსტრაციო მასალაშიც კი შეიძლება დაიძებნოს სიტყვები, რომელთა გატანა ლექსიკონში საჭირო იყო“.

მართლაც, თავად განმარტებები არის საინტერესო და ბევრი რამ შეიძლება ცალკე ლექსიკურ ერთეულად გატანილიყო და არ დარჩენილიყო მხოლოდ განმარტების ბუდეში. მოვიყვან

ერთ მაგალითს: „დაგალვა“, დაგლა - დახრა, გახეხვა, გაფხეკვა, რაიმე მაგარი საგნის დაწოლით ხელის დაბეჭვა” (ზედგინიძე, 2014:91).

ხელის დაბეჭვა, რომელსაც ჯავახურში აქვს პარალელური ფორმა- **ხელის დაბეჭვა**, ცალკე განმარტებული არ არის და სწორედ ამას გულისხმობს მოყვანილ ციტატაში ავტორი.

ჯავახურ დიალექტზე მანამდე გვქონდა ერთადერთი ლექსიკონი - „გრიგოლ ბერიძის, ჯავახურდი დიალექტის სალექსიკონო მასალა”, რომელიც 1981 წელს გამოვიდა. ასევე, არამ მარტიროსოვის „ქართული ენის ჯავახური დიალექტი” (1984 წ.), რომელსაც დართული აქვს ლექსიკონი. ეს არის საბჭოთა პერიოდი.

ჩვენ დღეს მივტირით ჯავახური დიალექტის სიმცირეს. ეს დამოკიდებულება ახალი არ არის. ჯერ კიდევ ივ. გვარამაძე მიუთითებდა პრობლემებს ამ მხრივ, როდესაც წერდა: „აქ, მესხეთსა და ჯავახეთში, ქართული ენა უნდა მეფობდეს, რადგანაც აქაური ერის ენა და აკვანი ეს ენა იყო, ხოლო ჟამთა ვითარების მეოხებით დღეს ეს ენა დაქვეითებული აქვთ და მრავალს **ალაგას რყევას არს მიცემული**” (ჭიჭინაძე, 1904: 25). ამიტომაც იყო, რომ ივ. გვარამაძემ ჯერ კიდევ 1859 წელს გადაწერა სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა”. აქედან მოყოლებული თავის შრომებს დაურთავდა ხოლმე ლექსიკონებს და გვიტოვებდა ძვირფას მასალას.

ივ. გვარამაძემ დაგვიტოვა 50 000-სიტყვიანი განმარტებითი ლექსიკონი, რომელიც დასრულდა მე-19 საუკუნის ბოლოს. მასში შესულია ბევრი ისეთი სიტყვა, რომელიც არ გვხვდება „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის” რვატომეულში.

ჩვენი დიდი წინაპრების ლექსიკოლოგურ ღვაწლს აგრძელებს გ. ზედგინიძე თავისი „ჯავახური ლექსიკონით”.

გ. ზედგინიძის წიგნი ბევრი გაუგებარი სიტყვის, სახელის ახსნაში გვეხმარება. უსაქმურ, სხვის (განსაკუთრებით ქალეების) ხარჯზე მცხოვრებ კაცს **სახას** შეარქმევენ ხოლმე. „ჯავახურ ლექსიკონში” ვკითხულობთ **სახას** შესახებ: „1. (ფუტკარი) მამალი ფუტკარი, უფრო მოზრდილია, ფერად შავი, მაღალი ხმოვანი ზუილი სჩვევია, არაფერს ქმნის, მარტო ახალდედის განაყოფიერება შეუძლია, ისიც ათასეულებიდან ასეთი რამე ერთი თუ ხდება წელში. 2. გადატანით ადამიანი, უქნარა, მუქთამჭამელი” (ზედგინიძე, 2014: 254).

ესა თუ ის სიტყვა ხშირად დროსთან ერთად გაქრება ხოლმე. ზოგჯერ საგანი აღარ არის, ამიტომ მისი აღმნიშვნელი სახელიც იკარგება, მაგრამ ხალხის მეხსიერებაში აქა-იქ შემორჩება. განსაკუთრებით გამძლეა ამ ტიპის სიტყვები, როდესაც ადამიანს ერქმევა მეტსახელი. მეტსახელი ერთ თაობაში არ იკარგება, გადადის შთამომავლობაზე ისე, რომ სემანტიკისაგან დაცლილია, როგორც საკუთარ სახელთა დიდი უმრავლესობა.

როდესაც ადამიანს მეტსახელს შეარქმევენ, მიუთითებენ მის რომელიღაცა ნიშან-თვისებაზე. ადამიანის საკუთარი სახელის შეარქმევსას დენოტატის (სახელსადები ობიექტის) თვისებების გათვალისწინება ძირითადად არ ხდება, მაგრამ მეტსახელი უკვე, პირიქით, სწორედ გახაზავს ისეთ თვისებას, რომელიც განსაზღვრავს ნომინაციას, სახელდებას. სწორედ ამ ტიპის სახელების ახსნისათვის მეტად მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენს გ. ზედგინიძის „ჯავახური ლექსიკონი“.

ლექსიკონში ბევრი მეტსახელია შეტანილი, ეტყობა, ავტორი თვლიდა, რომ მეტსახელში კარგად ჩანს დიალექტური ფორმები თუ მნიშვნელობა ამა თუ იმ სიტყვისა და ეს ასეც არის. აი, ზოგიერთი მათგანი: **კოკორა, კომურა, კონა, კნიწო, კორნოსი, კოტიტა, ლესა** და სხვა მრავალი. სამწუხაროდ, ავტორი არ იძლევა მოტივაციას, თუ რატომ შეერქვა ეს მეტსახელები და მხოლოდ იმის მითითებით კმაყოფილდება, რომ მეტსახელია ქალის ან კაცისა.

ადამიანს როცა **დოყეს** შეარქმევენ, აღმოჩნდება, რომ შემთხვევით არ არის. მასში -**ე** მაწარმოებელია, ფუძე კი არის **დოყ** - რაც ჯავახურში ყოფილა ჯავრი (ჯავრი სჭირს), შურისძიების გრძნობა, გულში ნადები მტრობა. „მაგას გულში დოყე აქვს, არ გამახარამს“. „იმისი დოყი სჭირს და ამიტომ ცუდათ ამბობს იმაზე“. აქედან დოყიანი ადამიანი - დვარძლიანი, ვისაც საერთოდ სჩვევია მტრობის გულში ჩადება. დოყიანი სიტყვა - მტრული ზრახვით ნათქვამი” (ზედგინიძე, 2014: 121-122).

ჩემს ბავშვობაში ერთ კაცს **კვებულას** ეძახდნენ, პატარა, ღამაზი კაცი იყო, პირმრგვალი. აშკარაა, რომ მეტსახელი კვებასთან არის დაკავშირებული და გამოკვებულს, მოვლილს უნდა ნიშნავდეს, „ჯავახური ლექსიკონის“ მიხედვით **კვებული** არის „ძროხის შვილი. ახალმოგებიდან დაზამთრებამდე (8-9 თვემდე) ხბოა, შემდეგ კვებულაა მომდევნო წლის ზამთრამდე” (ზედგინიძე, 2014:165).

ჯავახურმა შემოგინახა სხვა დიალექტებში გავრცელებული ლექსიკური ერთეული. **კეებული** ფშავში გამოკვებილ, გასუქებულს ნიშნავს (დლონტი, 1984: 285), ხოლო **კეებულა**, როგორც ჯავახეთში არის „ერთი-ორი წლის დეკეული, მოზვერი ან ზაქი“ (დლონტი, 1884: 285). საქონელი იგებს გაზაფხულზე, ვიდრე 8-9 თვისა გახდება დედის რძეს აჭმევენ, მერე ზამთარიც უსწრებს და კეებაზე გადაჰყავთ გამოსაზამთრებლად, ამიტომ ძალიან მორგებულია მისთვის ეს სახელი. იმ ჩემს ნაცნობ კაცსაც, ეტყობა, ასეთი პატივით ეპყრობოდნენ და იმიტომ შეარქვეს მეტსახელად კეებულა.

კაცი, რომელიც ცალ თვალს ჭუტავს **კიჟოს** შეარქმევენ ხოლმე (არა თვალის ჩაკვრა, ერთგვარი ჩვევის გამო). თითქოს ძნელი ასახსნელია სახელების მოტივაცია, მაგრამ „ჯავახური ლექსიკონი“ როდესაც განმარტავს: „**თვალის კიჟვა**- ცალი თვალით ყურება, ერთის დახუჭვა და მეორე თვალით გაცეცება“ (ზედგინიძე, 2014: 148), ყველაფერი ნათელი ხდება.

„ჯავახური ლექსიკონი“ მხოლოდ განმარტებითი ლექსიკონი არ არის. მასში ბევრი ეთნოგრაფიული ხასიათის „გადახრებია“.

კბილის შეკვრა განმარტებულია შემდეგნაირად: „(ნადირს) ძველად: პირუტყვი (ცხვარი, ძროხა, თხა) ღამე მინდორში რომ დარჩებოდათ, ნადირს (მგელს) რომ არ შეეჭამა, შემლოცველს შეალოცვინებდნენ. სწამდათ, რომ ამით ნადირს კბილი შეეკვრებოდა და პირუტყვს ვეღარ შესჭამდა. შელოცვა ხდებოდა შავტარა დანაზე ან ნახშირზე, **სამი დღის შემდეგ დანა უნდა გაეხსნათ**. ნახშირიც უნდა დაეფხვნათ და გადაეყარათ, რომ ლოცვას აღარ გაეჭრა და ნადირს კბილი გახსნოდა. თუ ასე არ მოიქცეოდი, ე.ი. დიდ ცოდვად დაეღებოდათ“ (ზედგინიძე, 2014: 163).

დღეს აღარავის ახსოვს კბილის შეკვრის მთელი რიტუალი. ამ შემთხვევაში დანას „შეუკრავდნენ კბილს“, რომ კრიჭაშეკრულ ნადირს პირუტყვი ვერ შეეჭამა. ბევრს არ ჰქონდა დასაკეცი დანა, თანაც შავტარიანი, ამიტომ ყველაფერი შეიძლება შეკრულიყო, რასაც „კბილი“ ჰქონდა. მე მინახავს, როგორ გაკრავდნენ სავარცხლის კბილებს, თან როგორ ლოცულობდნენ საქონლის გადასარჩენად და ასე კბილშეკრულ სავარცხელს შემოდებდნენ მაღალ ადგილას, ვინმეს რომ არ აეხსნა. სამი დღე გრძელდებოდა კბილის შეკვრა. სამი დღე-ღამის განმავლობაში თუ პირუტყვი არ გამოჩნდებოდა, ახსნიდნენ შეკვრას ნადირს, ცოდოაო, სულ კრიჭაშეკრული ხომ არ ივ-

ლიდა მგელი. მთავარი კი ის იყო ალბათ, რომ სამი დღე თუ არ გამოჩნდებოდა საქონელი, ის უკვე დაკარგული იყო და არავითარი შეკერა აღარ გადაარჩენდა მას.

ლაზარობა ავტორს შემდეგნაირად აქვს აღწერილი:

„გვაღვიანობისას ქალიშვილები შეიკრიბებოდნენ. ბოლოს დედოფლად მორთავდნენ, მას აქეთ-იქიდან თანაბარი ოდენობით მოუდგებოდნენ გვერდზე, კარი-კარ დაივლიდნენ სოფელს სიძღვრით:

„ლაზარ მოადგა კარს,
აბრიალემს თვალსა,
აღარ გვინდა გორიხი,
ცხრილი ავორებულა,
წვიმა გაჩქარებულა”.

ოჯახიდან წყალს გამოიტანდნენ, წუწავდნენ ლაზარობის მონაწილეებს, განსაკუთრებით დედოფალი უნდა გაეწუწათ, სწამდათ, რომ ამ წესის შესრულებას უთუოდ გაწვიმება მოჰყვებოდა” (ზედგინიძე, 2014: 175). ასევე იყო **ჭონა** და სხვა.

ლექსიკონში განმარტებულია (აღწერილია) სხვადასხვა თამაში, მაგალითად **ლალიონი** (ზედგინიძე, 2014: 175). ამ ტიპის თამაშობანი დღეს აღარ არსებობს, ამიტომ, ეთნოგრაფული, საწესჩვეულობო ხასიათის მასალის გარდა, თამაშობათა დაფიქსირება ამდიდრებს ლექსიკონს და ზრდის ინტერესს მის მიმართ.

მიუუთითებ მესაქონლეობასთან დაკავშირებულ ერთ ტერმინს, რომელიც დღეს აღარ იხმარება და რომელიც დაკავშირებულია ზომის ერთეულებთან. ადრე სითხის საზომი ამდენი საშუალება არ იყო. **ხანულობა**, როგორც სულხან-საბა განმარტავს და რაზეც გ. ზედგინიძე მიუთითებს, არის „რძის მოზიარენი დიაცნი”. „ჯავახურ ლექსიკონში” ხანულობის შესახებ ვკითხულობთ: „ვისაც არც თუ დიდი რაოდენობის წველა ჰქონდა (ძროხის ან ცხვრის), არჩევდა მეზობელს შეამხანაგებოდა (2 და ზოგჯერ 4 ოჯახამდეც შეამხანაგებოდნენ). ორ კვირამდე თუ მეტ ხანსაც ჯერ ერთს უზიდავდნენ რძეს, შემდეგ მეორეს, მესამეს... მერე კი ისევ პირველს და ასე შემდეგ” (ზედგინიძე, 2014: 350).

ხანულობასთან არის დაკავშირებული სხვა ლექსიკური ერთეულები: ხანულის დედა, დახანულება, ჭდე, სავალო, რძის ბრუნება, რძის გაბრუნება, რძის მობრუნება და სხვა. თითოეული მათგანი განმარტებულია წიგნში. ამათგან გამო-

საყოფია ჭდე, რომელიც რძის საზომი ჯოხი იყო და სხვა დი-
ალექტებშიც გვხვდება, მაგალითად, ქართლში არის „ჯოხზე
გაკეთებული ნიშანი ჩაჭრით“ (დლონტი, 1984: 718). ხანულობა
და ჭდეულობა წმინდა საქმედ ითვლებოდა. ხშირად გაიგო-
ნებდი, ჭდეს არ ელაღატებო. ჭდით ორიგინალურად და ზუს-
ტად იზომებოდა რძის რაოდენობა ჭურჭელში ისე, რომ სესხი
პატიოსნად დაებრუნებინათ.

ბევრი საყოფაცხოვრებო ნივთის აღმნიშვნელი ლექსიკური
ერთეული შემოგვინახა გ. ზედგინიძემ. **საჯის** პური იგივე ბაზ-
ლამაა. ბაზლამა აშკარად აღმოსავლური ენებიდან შემოსული
სახელია. მისი ქართული ვარიანტია საჯის პური. ავტორს
განმარტებული აქვს **საჯიც** - „60 სმ-დე დიამეტრის თუჯის
ამობერილი ფილა, რომელზეც პურს აცხობენ“ (ზედგინიძე,
2014: 255). საჯის პური პროკლარული ყოფილა. ცხვებოდა უღ-
ვიარი ცომისგან თხელი ბრტყელი პური, რომელიც გაჭირვე-
ბისა იყო, ამიტომ მას სერიოზულ პურად არ აღიქვამდნენ. ძი-
რითადად ქერის ან ხორბლის ფქვილისაგან საჯის პურს აც-
ხობდნენ საარყედ. კიდევ ერთი თავისებურება ჰქონდა საჯის
პურს, მას ძირი და ზედაპირი განსხვავებული არ უცხვებოდა,
ორივე მხარე ერთნაირად ბრტყელი უნდა ჰქონოდა. უპირო ან
ორპირ კაცზე იტყოდნენ ხოლმე: „საჯის პურივით არის, რო-
მელ მხარესაც გინდა გადააბრუნო, ერთნაირია, ასეთ კაცს არ
უნდა ენდო“.

ჯავახეთში გვხვდება ერთი უძველესი ლექსიკური ერთეუ-
ლი, რომელიც დადასტურებულია „ჯავახურ ლექსიკონში“. ეს
არის „**ზადარი** – 1. „მეძებარი ძაღლი, ჯავახურში მშიერ, მოხ-
ეტიალე ძაღლზე ამბობენ. “ზადარია, რათ გინდა, არაფრათ
გამოდგება“. 2. გადატ. ხმარობენ ისეთ ადამიანზე, რომელიც
მუცლის ამყოლია“ (ზედგინიძე, 2014: 136). მართალია, ლექსი-
კური ერთეულიც და განმარტებაც გრიგოლ ბერიძისგან
მოდის (ბერიძე, 1981: 56), მაგრამ მისი დადასტურება ფრიად
მნიშვნელოვანია ჯავახურ დიალექტში. იგი დასტურდება
სამცხურ დიალექტშიც, რომელშიც „**ზადარს**“ ავ. კაპას ქალს
ეტყვიან“ (ბერიძე, 2011: 73).

ცხოველთა სახელები დღესაც არც თუ იშვიათად ერქმევათ
ადამიანებს მეტსახელად. ასე რომ, „ზადარის“ მეორე მნიშვნე-
ლობა გადატანით იხმარება და ძირითადია მისი პირველი
მნიშვნელობა. ზადარი მესხეთში ძაღლს ჰქვია, ძაღლს აღნიშ-
ნავს. მესხურში დადასტურებული **ზადარ** ფორმა უძველესი

საერთო ქართველური ფორმაა და ამოსავალია ქართული **ძაღ-ლისათვის** და მეგრული **ჯოდორისათვის**.

ეტყობა, ტრანსკრიპციის პრობლემაა, **ი** სრულ ხმოვნად არის წარმოდგენილი ზოგ სიტყვაში, სადაც ხმოვანთ გასაყარი ან ირაციონალური ხმოვანი უნდა იყოს. **კილდე** განმარტებულია, როგორც **კლდე** და იქვე ნათქვამია: „ამგვარად გამოთქვამენ სხვა სიტყვებსაც (კირავი, მიზე) სოფელ თოკში, ვარგაგში, ოკამში” (ზედგინიძე, 2014: 166). ამ შემთხვევაში სრული ხმოვანი არ იცის ჯავახურმა. ი-ს ნაცვლად უნდა იყოს თანხმოვანთ გასაყარი, რაც სპეციალური ნიშნით გამოიხატება.

ამგვარად, ჩვენ წინაშეა ჯავახურ დიალექტზე დაწერილი ლექსიკონი, რომელიც გვაწვდის ძვირფას ლექსიკურ მასალას, რომლის უმრავლესობა დღეისათვის დაკარგულია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე, 1981: ბერიძე გრ., ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1981.

ბერიძე, 2011: ბერიძე მ., სოფლები და ნასოფლარები მოგვიტხრობენ, ახალციხე, 2011.

ზედგინიძე, 2014: ზედგინიძე, გ., ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, 2014.

დლონტი, 1984: დლონტი ალ., ქართული კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.

ჭიჭინაძე, 1904: ჭიჭინაძე ზ., ქართველ კათოლიკეთა მოღვაწე ივანე გვარამაძე (ვინმე მესხი), თბ., 1904.